

BREVIARIS

L'esperit alemany
en perill

Ernst Robert Curtius

PUV

BREVIARIS

XXIII

L'esperit alemany en perill

Ernst Robert Curtius

Introducció

Antoni Martí Monterde

Traducció

Marc Jiménez Buzzi

P U V
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Amb la col·laboració del Projecte d'Investigació Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu, Vicerectorat de Política Docent i Científica de la Universitat de Barcelona (2012-2013)

Títol original: *Deutsche Geist in Gefahr* (1932)

© de la traducció: Marc Jiménez Buzzi

© d'aquesta edició: Universitat de València

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 - 46010 València

Disseny de la col·lecció: Enric Solbes

Maquetació: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-370-9257-7

Dipòsit legal: V-34-2014

Impressió: Guada, S.l.

ÍNDEX

Introducció

7

L'esperit alemany en perill

139

Apèndix

285

Introducció

*Ernst Robert Curtius:
l'europeista i la seva ombra*

Els lectors de la premsa barcelonina que, a mitjan abril de 1932, seguien el pols ciutadà en el primer aniversari de la proclamació de la República van poder llegir, entre les pàgines de *La Vanguardia*, *La Publicitat* o *El Matí*, o de setmanaris com *Mirador*, una breu nota, molt semblant en tots els casos, en què espurnejaven afirmacions com ara: «L'humanisme és una modalitat característica de l'esperit europeu», o l'«humanisme no és res si no és l'entusiasme de l'amor». Potser desconcertats per l'abstracció d'aquestes frases, engrescats o inquiets amb el nou període polític, social i cultural que s'havia obert a Catalunya, també degueren interessar-los força altres reflexions que podien fer seves:

L'home modern té la impressió de viure una època agitada. Si girem els ulls enrere, trobarem en la història una situació anàloga en l'alta edat mitjana, època també de convulsions ideològiques i polítiques i de la qual sortiren, no obstant, el Dant i Jorge Manrique. Encara que fos demostrada científicament la idea, que jo no comparteixo, de la decadència final d'Europa, tindríem igualment el deure sagrat de transmetre a qui fos tot el que tenim.

Aquestes paraules les havia pronunciat a Barcelona, el 9 d'abril de 1932, el romanista i comparatista alsacià Ernst Robert Curtius, al Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, durant una conferència sobre «El sentit de l'humanisme».¹

El lector retrobarà aquestes afirmacions en el llibre que ara presentem, *L'esperit alemany en perill* (*Deutsche Geist in Gefahr*, Stuttgart-Berlín, Deutsche Verlagsanstalt, 1932). Tal com assenyala la nota afegida a la segona edició –nota datada pocs dies més tard, a Madrid, el 14 d'abril–, en els mesos posteriors a la seva publicació, en febrer de 1932, Curtius va dedicar-se a impartir una sèrie de conferències que no li van permetre respondre a les diverses ressenyes que havia tingut el llibre, per bé que hi expressava el seu «agraïment a tots els meus crítics, tant als que van reprovar el llibre com als que van fer-ne recensions elogioses» i afirmava que de tots ells havia «apprès coses –encara que no sempre les que ells em volien ensenyar». Tanmateix, ens trobem davant d'un llibre que, malgrat la seva difusió inicial, malgrat el considerable enrenou que va suscitar i les dures polèmiques que s'han suscitat quan ha estat rellegit, no ha tornat a veure la llum des de la seva tercera edició en 1933, ni tan sols a Alemanya, i que mai fins ara, tret d'alguns fragments, no s'ha traduït a cap llengua. L'objectiu de la present edició no és simplement tornar a fer disponible aquest text, de manera que cadascú pugui formar-se'n una idea directament, sinó també posar

1. «“El sentit de l'humanisme”, pel Dr. Curtius, al Seminari de Pedagogia de la Universitat», Barcelona, *La Publicitat*, 13 d'abril de 1932, p. 5.

a disposició dels lectors les principals ressenyes amb què va ser acollida l'argumentació de Curtius, ja que, com ell mateix remarcava, s'hi va produir un debat ben interessant, i també perquè resulten importantíssimes per a comprendre el paper que l'escrit té en el conjunt de l'obra de Curtius i en un període concret de la història intel·lectual europea i, especialment, alemanya. De la mateixa manera, resulta necessari observar la relació que manté aquest llibre tant amb els seus treballs més clarament intel·lectuals i fins i tot periodístics com amb els que es caracteritzen més aviat per una vasta erudició, amb la convicció que el conjunt no deixa d'estar animat per una profunda preocupació per Europa com a realitat i com a idea. Una preocupació europea que, també s'ha de tenir clar d'entrada, no deixa de contenir certes paradoxes i contradiccions, o si més no tensions que no han de quedar a l'ombra de les bones intencions o dels llocs comuns que solen adornar amb massa freqüència les aproximacions a Curtius.

Si tenim present que ell mateix descrivia aquest llibre com un opuscle sobre «la penúria i el perill que amenaça l'esperit a l'Alemanya actual», amenaça que «afecta la fe en Alemanya i la fe en l'esperit universal» (pàgina 138 d'aquesta edició), i si comprovem que els continguts d'aquella conferència a Barcelona no eren sinó l'exposició del darrer capítol del llibre, podem arribar a la conclusió que Curtius, en aquells dies, al marge de la seva preocupació per la situació concreta d'Alemanya, estava veritablement embrancat en un esforç de difusió de la mateixa fe en l'esperit universal a Catalunya, a Espanya, a tot Europa. *L'esperit alemany en perill* ofereix, com es pot apreciar, múltiples

lectures i horitzons. De fet, des de 1929 el mateix Curtius n'havia anat donant a conèixer els continguts en conferències o articles. Així doncs, les reflexions sobre l'esperit alemany i sobre la situació de la cultura al seu país en els darrers anys tenien per a l'autor una dimensió no tan sols específicament germànica, sinó europea; i, pel camí, tenien també una dimensió específicament catalana, espanyola, i francesa: a aquestes llengües, en circumstàncies força diferents en cada cas, es van traduir, totalment o fragmentàriament, alguns dels capítols més importants.² En

2. Íntegrament, o en diverses versions, els continguts del llibre van veure la llum de manera independent, però formant clarament un projecte cada cop més unitari: segons la reconstrucció bibliogràfica realitzada per Earl Jeffrey Richards a *Modernism, Medievalism and Humanism*, Tübingen, Max Niemeyer, 1983, l'any 1929 es publica el capítol 4: «Soziologie –und ihre Grenzen (gegen K. Mannheim)», *Neue Schweizer Rundschau*, octubre de 1929, pp. 3 i ss.; en 1931 apareixen part del primer capítol, «Abbau der Bildung», *Die Neue Rundschau*, setembre 1931, pp. 54 i ss.; i el segon: «Nationalismus und Kultur», *id.* desembre de 1931; pp. 736 i ss., respectivament; en febrer de 1932, amb el llibre ja en premsa, encara apareixen el tercer: «Die Universität als Idee und Erfahrung», *Die Neue Rundschau*, febrer de 1932, i el cinquè i darrer: «Humanismus als Initiative», *Berliner Tageblatt*, 10 de febrer de 1932, pp. 145 i ss.

«Abbau der Bildung», que també va ser pronunciat com a conferència a Berlín la tardor de 1931 i modificat i ampliat per a la publicació en llibre, va aparèixer en traducció de Jacques Decour, a la *Nouvelle Revue Française*, 219, d'1 de desembre de 1931, pp. 849-867; segurament a partir d'aquesta versió francesa va ser traduït al català per Lluís Amorós a *La Nostra Terra*, 49, gener de 1932, pp. 21-28 i 50, febrer de 1932, pp. 58-63. El darrer capítol va ser publicat en francès a la *Revue de Paris*, vol. 6, 21, novembre-desembre de 1932, pp. 36-59, en traducció, feta ja a partir del llibre, de Henri Jourdan, i

aquest context, a més a més, europea vol dir també occidental –independentment de les distàncies que Curtius marca respecte a la *Decadència d'Occident* d'Oswald Spengler–; es tractava, segons va confessar l'autor a la seva amiga Catherine Pozzi quan el llibre era només un projecte, d'una «Defensa d'Occident» que li feia anhelar un «nacionalisme europeu».³

Val a dir que una contextualització de *L'esprit allemand en perill* no pot ser aliena a la consideració de la Romanística alemanya com una part important de la Literatura Comparada europea, força diferent de la seva matriu historicista positivista francesa; una definició que, com ja es va advertir en un *Breviari*

encapçalat amb una nota de la redacció ben significativa: «Les belles pages qu'on va lire sont extraites du nouvel ouvrage du grand critique allemand, Curtius, ouvrage intitulé *Deutscher Geist in Gefahr* (*L'Esprit allemand en danger*). Il faut donc bien comprendre que lorsque M. Curtius dit "Chez nous, etc.", il ne songe pas aux europeens en général, mais aux allemands en particulier. Ce n'est pas d'ailleurs que sa leçon ne puisse être utilement entendue dans notre pays, bien que le problème de la culture s'y pose d'une manière moins tragique»; també va aparèixer al número 109 de *Revista de Occidente*, de juliol de 1932, pp. 1-32, en traducció espanyola sense indicacions bibliogràfiques i sense firmar.

3. «Ma pensée tourne de plus en plus autour d'une Défense de l'Occident. Vous en trouverez le souci dans un article que je vous enverrai prochainement et qui met en cause le nationalisme allemand. Ah! Si l'on pouvait construire un nationalisme européen! Je pressens que j'aurai encore à dire plusieurs choses sur ce sujet. Mais ces pensées demandent du temps pour mûrir»; Lletre d'Ernst Robert Curtius a Catherine Pozzi, datada a Bonn, el 16 de novembre [de 19]31; rec. en «Ernst Robert Curtius. Lletres a Catherine Pozzi», ed. de Lawrence Joseph, en *Ernst Robert Curtius et l'idée d'Europe*, pp. 386-387.

anterior dedicat a Victor Klemperer, inclou –i no precisament en segon pla– tant la intervenció intel·lectual explícita com la reflexió sobre la literatura contemporània, i no merament sobre el llegat medieval compartit per les llengües romàniques. D'aquesta qüestió són plenament conscients tots els romanistes alemanys del període d'entreguerres, gairebé sense excepcions, a diferència del que sol donar-se en el camp filològic d'altres països. De fet, deixant de banda la seva tesi, durant la primera dècada de la seva obra Curtius pràcticament no s'ocupa del medievalisme; fins i tot amb certa satisfacció per la redefinició de la figura del filòleg, però sense obviar-hi les limitacions gairebé ineludibles, Curtius no dubta a afirmar que

el filòleg modern busca i troba el contacte amb la vida, o amb el que és anomenat amb aquest nom. S'abraona sobre la literatura contemporània, fins i tot gosa encarar-se a les qüestions del procés econòmic i de l'organització de l'Estat, tot i que no ha pogut demostrar de manera convincent que pugui aportar nous coneixements específics a aquestes matèries, fins ara reservades a les ciències polítiques i socials.⁴

Tot i així, resulta evident que, dins la Romanística alemanya, la posició de Curtius no té res a veure amb la del mateix Klemperer, en un esfereïdor exili interior, ni amb la de Leo Spitzer o Erich Auerbach, efectivament exiliats, per no parlar del final tràgic d'altres romanis-

4. Ernst Robert Curtius, «Zur Psychologie der deutsch-französischen Verständigung» («Sobre la psicologia de l'entesa franco-alemanya»), *Die Neue Rundschau*, vol. I, gener de 1928; p. 68; trad. cat. de Marc Jiménez, inèdita.

tes menys coneguts: Wilhelm Friedmann –que havia parat atenció a la literatura francesa moderna abans que Curtius–, exiliat a França, acabà suïcidant-se durant els interrogatoris de la Gestapo en 1942; Werner Krauss, el gran defensor –amb Klemperer– del pensament il·lustrat a l’Alemanya d’aquells anys, resistent heroic, va ser condemnat a mort; Elise Richter va ser morta a Theresienstadt en 1943; desenes de romanistes, amb anomenada o sense, van ser depurats, represaliats, perseguits, morts.⁵ Però, malgrat que no va ser apartat de la tasca universitària –i que només va patir certes incomoditats–, tampoc s’ha de confondre la seva trajectòria amb la d’Hugo Friedrich –nomenat catedràtic a Friburg en 1937, i a Berlín en juliol de 1942–, o la de Karl Vossler –professor a la Universitat de Munic durant els anys trenta i quaranta i, a la fi, col·laborador de diverses publicacions de tall feixista–, qui precisament en aquelles mateixes dates imparteix a Catalunya diverses conferències commemoratives del Centenari de la mort de Goethe.⁶ Les tensions entre

5. V. Joseph Jurt, «La Romanistique allemande sous le Troisième Reich: attentistes, résistants, émigrés», *Actes de la Recherche en sciences sociales*, vol. 86, 1, 1991; pp. 125-128. Frank-Rutger Hausmann, «Ernst Robert Curtius et Leo Spitzer: deux romanistes face à la prise de pouvoir par les nationaux-socialistes», *Entre Locarno et Vichy. Les relations culturelles franco-allemandes dans les années 1930*, 2 vols., París, CNRS Éditions, 1993, vol. I, pp. 342-361.

6. El dia 3 d’abril, al Saló del Consell de Cent de Barcelona, el dia 4 a Girona, el 6 a Lleida. Vossler imparteix aquestes conferències en qualitat de delegat de les universitats alemanyes i en representació del Govern alemany. V. Jaume Medina, «Karl Vossler i Catalunya», en *Estudis sobre Carles Riba*, Barcelona, PAM, 2000, pp. 153-202. El dia 2 d’abril,

tots ells en el camp acadèmic i intel·lectual alemany i en el marc europeu, des del punt de vista d'una història comparada dels intel·lectuals, contenen xifrades moltes de les reflexions possibles sobre l'Alemanya i l'Europa d'aquells anys; i resulta evident que aquestes reflexions han de partir necessàriament del sever però just dictamen de Leo Spitzer, qui descrivia el context d'«esgotament intel·lectual» en el seu camp d'estudi, i advertia sobre la fi «d'una tradició romanística única per a tots els països, (...) una comunitat romanitzant franco-alemanya a la qual s'havia sumat l'escola italiana». Dit ras i curt: «Aquesta bella unitat del món romanitzant, aquest uníson dels savis de tots els països s'ha acabat, i em temo que no tornarem a veure mai més aquests “temps passats” d'unitat i harmonia». Ara bé, tal com Spitzer assenyala –recolzant-se en un llibre de Pierre Viénot, *Incertitudes allemandes*, al qual *L'esperit alemany en perill* donava rèplica, segons el mateix Curtius–, l'explicació principal, enmig de les múltiples interpretacions d'aquest procés, no és altra que el fet que «Alemanya ha abandonat el concert cosmopolita de la ciència i ha substituït la tranquil·litat i la seguretat científica d'antany per una incertesa, la seva

La Veu de Catalunya el saludava afirmant: «Ningú més indicat que Vossler per inaugurar les solemnitats que la nostra terra dedicarà a la memòria de Goethe» (rec. en apèndix, *ibid.*, p. 201), potser sense adonar-se del tort infligit a la figura de Curtius, tot i que no resulta descartable que fos intencionat, per influència de Carles Riba, que en faria la presentació, i qui en el seu moment havia preferit formar-se a Munic i no a Bonn (*ibid.*, p. 154); és a dir, esdevenir deixeble de Vossler i no de Curtius.

incertesa alemanya». ⁷ *L'esperit alemany en perill* era un dels llibres en què se sustentava tal afirmació.

Considerat un model d'europista –especialment per la seva mediació entre França i Alemanya– i d'humanista, ni en una ni en l'altra qüestió la posició de Curtius va romandre inalterada ni va significar sempre el mateix. De la mateixa manera que la tòpica caracterització suprafronterera del comparatisme requereix sempre una explicació, en el cas de Curtius aquesta també esdevé imprescindible: partidari del cosmopolitisme, contrari a l'internacionalisme –en tot cas, tot subscriuint els lemes de la *Revue de Genève*, es definiria com a «internacional però no internacionalista»–, considerava el primer com la continuació de l'esperit goethià de la *Weltliteratur* i radicalment diferent de l'Universalisme il·lustrat francès, mentre que al segon, coherentment amb la seva tradició, li atribuïa merament un desplegament de les relacions solidàries entre els proletariats nacionals del segle XIX. La qual cosa implicava desqualificar també les reformulacions «racionalistes socials» d'aquest internacionalisme, com ara la promoguda pel grup *Clarté* encapçalat per Henri Barbusse, «que es va lliurar per complet al comunisme doctrinari», que Curtius oposa a l'*ethos* religiós de Romain Rolland. ⁸ Perquè, dins

7. Leo Spitzer, «L'État actuel des études romanes en Allemagne», *Revue d'Allemagne*, 6, 1932, p. 574. Tot i resultar pertinent, no s'ha inclòs aquest text –generós i irònic alhora amb Curtius–, ni que fos fragmentat, en l'apèndix, perquè serà recollit en una propera antologia d'escrits de Spitzer.

8. Ernst Robert Curtius, «Rolland y la crisis europea», [Apèndix, datat en 1923], *El espíritu francés en el siglo XX, I*, trad. cast de Ruth Zauner, Madrid, Visor, 1992, pp. 320-321.

la idea de cosmopolitisme, traça nítidament límits, àmbits i condicions:

És necessari, em sembla, diferenciar radicalment el cosmopolitisme literari de l'internacionalisme polític. En literatura, no hi ha ni dreta ni esquerra, sinó llibres bons i llibres dolents. A la literatura no s'han d'aplicar els marcs del sistema parlamentari. Una literatura només pot ser viva i puixant si se la deixa en llibertat –no pas la llibertat de la democràcia, sinó la llibertat de les afinitats espirituals (...) No barregem la literatura i la política.⁹

Però, en realitat, ell fa constantment el contrari. Com es pot apreciar, Curtius roman molt proper a l'oposició que Thomas Mann havia fet, en les *Consideracions d'un apolític*, entre *Geist* i Política en la tradició literària alemanya, amb el rerefons també de les tensions amb França; l'un i l'altre seguiran una evolució diferent.

Leo Spitzer, en fer-se ressò precisament de l'aparició d'aquest llibre, caracteritzava el seu autor com «un filòleg desdoblant en polític». Al seu parer, el nostre autor tenia «el mèrit d'haver reunit en la seva figura, en una síntesi absolutament personal, el professor filòleg, l'escriptor i el polític de l'esperit»;¹⁰ i, efectivament, de tots els seus col·legues, Curtius és qui més s'ajusta a aquesta descripció, per bé que la resta no estarien gaire lluny de ser-hi

9. Ernst Robert Curtius, «Une opinion allemande sur le rapprochement intellectuel franco-allemand», *Les Nouvelles Littéraires, artistiques et scientifiques*, dissabte, 26 de març de 1927, p. 1.

10. Leo Spitzer, «L'État actuel des études romanes en Allemagne», pp. 592-593.

reconeguts. La funció de mitjancer i europeïsta atribuïda al nostre autor no ha de relacionar-se merament amb els seus estudis sobre literatura francesa, atès que això no el diferencia gaire d'altres comparatistes alemanys –fins i tot amb obres força més sòlides–, sinó que és una determinada manera de comprendre i explicar la civilització francesa, i d'intervenir en la relació entre la cultura francesa i l'alemanya en el marc d'una idea d'Europa també molt determinada, el que li dóna aquest perfil. Aquest perfil, però, s'emmarca –cal insistir-hi– en una idea d'Europa concebuda des d'unes posicions profundament polititzades, per més que es vulgui caracteritzar la seva actitud com la defensa d'un humanisme occidental que se situaria per sobre de la mundanal política, i per molt que Curtius mateix hi insisteixi, cobrint els seus papers amb una espessa boira d'afirmacions d'un apoliticisme distant, gairebé displicent. De fet, malgrat aquestes insistències, *Literatura europea i edat mitjana llatina* no deixa de mostrar, encara en 1947, que «l'europeïtzació del quadre històric ha esdevingut avui un requisit polític, i no només a Alemanya».¹¹ Aquesta presència de l'element polític com a punt d'arribada d'un procés de reflexió erudita demostra la consciència d'aquesta textura de manera permanent en tot el procés, tant com de la necessitat retòrica de fer-la fonedissa. *L'esperit alemany en perill* constitueix la plena demostració d'aquesta doble afirmació.

11. Ernst Robert Curtius, *Literatura europea y Edad Media latina* [*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna i Munic, Francke 1948], trad. cast. Margit Frenk Alatorre i Antonio Alatorre, 2 vols., Mèxic, Fondo de Cultura Económica, 1955, vol I, p. 23.

Vella i nova política de l'humanisme

Malgrat que sovint s'hagi caracteritzat aquest llibre com un pamflet –en el qual no pot obviar-se ni la tipografia gòtica ni el nom de l'editorial: Deutsche Verlagsanstalt–, i que la trajectòria d'Ernst Robert Curtius sol ser percebuda sota el signe de la serenitat erudita i europeïsta que s'infereix de la seva obra més important, *Literatura europea i edat mitjana llatina*, és innegable que *L'esperit alemany en perill* resulta absolutament coherent –i incoherent alhora– amb aquest altre llibre, i que el moviment que es realitza en tots dos llibres tenia en el pensament del seu autor un llarg recorregut previ. La preocupació per l'abandonament-odi de la cultura –capítol primer, una mena d'introducció–, la defensa dels valors de l'humanisme clàssic, l'afirmació de la necessitat d'un nou humanisme –que requeriria una relació amb els clàssics que, a diferència del nou humanisme dels romàntics, gravités sobre Roma i no sobre Grècia–, constitueixen una part important de la seva reflexió en el període d'entreguerres, i fins i tot anterior: ja el 22 de gener de 1918 publica «Die Krisis des Humanismus» («La crisi de l'humanisme»), en què mostra la seva preocupació per un fet clau: «de la història de la vida intel·lectual alemanya dels últims cent anys, pocs trets se'n destaquen amb tanta claredat i precisió com el progressiu debilitament de l'ideal de cultura humanístic. L'Alemanya intel·lectual del segle XX es caracteritza per la profunda indiferència de què són objecte les fonts de bellesa i de vida de l'antiguitat», una situació que, a més a més, feia extensible a l'Europa sencera: «la situació espiritual del present es troba sota el

9 788437 092577

BREVIARIS

23